

УДК 141.3:316.7

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.62.13>

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ І СМИСЛОТВОРЧИЙ ВИМІРИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ У КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ФІЛОСОФІЇ ГІДНОСТІ

Світлана Корнієнко

*Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди,
факультет соціально-гуманітарних наук і соціальних технологій,
кафедра філософії імені професора М.Д. Култаєвої,
вул. Алчевських, 29, 61002, м. Харків, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-3838-7805>*

У статті здійснено філософсько-онтологічний аналіз національно-патріотичного виховання в ситуації екзистенційної напруги, спричиненої воєнною агресією рф проти України. Обґрунтовано, що гідність / національна гідність, постає граничною цінністю, яка у філософському дискурсі розкривається не лише як моральна категорія, але й як аксіологічний та смислотворчий модус буття людини. Метою статті є онтологічно-аксіологічне осмислення національно-патріотичного виховання в контексті парадигми філософії гідності, здатної інтегрувати такі екзистенціали людського буття, як пам'ять, свобода, відповідальність, обов'язок і самовизначення, у процес формування національної ідентичності сучасної людини.

Філософія гідності як світоглядна форма участі у творенні майбутнього через відповідальне осмислення минулого і теперішнього шляхом рефлексії над спільним буттям відкриває нові можливості формування людини освіченої, вкоріненої у власну культуру, критично мислячої та історично відповідальної. Підкреслено, що розкриття життєтворчого потенціалу національно-патріотичного виховання неможливе без залучення творчої спадщини українських мислителів, чії концепції стали підґрунтям для осмислення долі й подальшого вектору розгортання української нації, відіграли важливу роль у становленні національного визвольного наративу.

Зазначено, що філософська рефлексія національно-патріотичного виховання не повинна обмежуватися соціокультурними практиками в межах окремого соціального інституту чи конкретної спільноти, адже йдеться про простір формування життєвого світу усієї нації. Підкреслено, що національно-патріотичне виховання як репрезентація філософії гідності є умовою збереження культурної та національної суб'єктності, що протидіє девальвації понять і підміні смислів. Зроблено висновок, що національно-патріотичне виховання виступає як репрезентація філософії гідності, смислотворча практика в умовах війни, що втілює духовний опір країні-агресору як новій імперії ХХІ століття.

Ключові слова: гідність, філософія гідності, національно-патріотичне виховання, пам'ять, відповідальність, українська філософська думка, національна ідентичність, війна.

Постановка проблеми. Осмислення філософії як любові до мудрості є тією максимою, що супроводжує людство впродовж тисячоліть. Саме до філософії зверталися у часи екзистенційних потрясінь і цивілізаційних зламів, шукаючи не лише відповіді, але й самої можливості формулювати питання, які виводять мислення за межі буденного буття, спрямовуючи його до метаграничного буття (Н. Хамітов). Осмислення істинної цінності філософського знання – завдання не лише складне, але й принципово відкрите, оскільки воно постає як екзистенційна подія, що вимагає включеності. «Наша власна доля, наш власний досвід є достатньою умовою для філософських думок. <...> Філософська думка завжди має виникати з вільного творення» [12, с. 9]. Повномасштабне вторгнення рф 24 лютого

2022 року не лише розпочало нову фазу війни, але й зруйнувало життєвий світ кожного українця. Це онтологічне потрясіння, пов'язане з глибоким усвідомленням втрат, актуалізувало такі фундаментальні філософські питання: «Ким ми є?», «Що є для нас справжнім?», «Як зберегти себе і чи можливо зберегти людяність у нелюдських обставинах?». Саме тому національно-патріотичне виховання є тим дискурсом, що дає змогу відійти від іноді спрощеної риторики обов'язку, артикуючи увагу на потребі / внутрішній вмотивованості бути вірним собі, національній ідентичності, державі та Батьківщині. У моменти історичних зламів саме гідність / національна гідність виступає як гранична цінність, здатна надати нові можливості для консолідації суспільства і нації.

Аналіз досліджень. Наближення смислу через інтелектуальне зусилля, а не через механічне сприйняття чи поверхову інтерпретацію є закликом до неперервного внутрішнього діалогу, що дає змогу не лише заглибитися в історію походження феномена, але й осмислити весь шлях його становлення, зрозуміти ті рушійні сили, завдяки яким відбувалась його актуалізація. В історичній традиції філософської думки гідність людини виступає одним з ключових концептів. Так, у етиці стоїків (Епіктет, Сенека) вона пов'язана з внутрішньою нездоланністю і самостійністю душі. Сучасна американська філософія Марта Нуссбаум, звертаючись до спадку античних мислителів, акцентує на значенні гідності у формуванні справедливості, рівності й демократичного існування [14]. У кантівській етиці гідність постає як абсолютна моральна цінність людини, що ґрунтується на її здатності до автономної дії відповідно до закону, тим самим репрезентуючи практичний розум. У межах християнського персоналізму Жака Марітена гідність особи тлумачиться як похідна від її трансцендентної природи й унікальності, проте не зводиться до замкнутості особистості [13]. Людина як дівець перевершує наявні соціальні ролі й відповідні функціональні визначення, розкриваючи свою гідність лише у співбутті з іншими. Цей підхід відкриває важливу перспективу для соціальної філософії, де акцент зміщується з абстрактного індивіда на унікальну, морально відповідальну особистість. Сучасні гуманістичні та правові традиції (Г. Арендт, Ю. Габермас) розглядають гідність як фундамент світової правової системи та публічного дискурсу. У зв'язку з цим філософію гідності варто розуміти як парадигму мислення, що визначає ставлення людини до себе, до Іншого, до спільноти, нації та людства загалом, що резонує з такими напрямками, як філософія свободи, філософія пам'яті, філософія відповідальності, долучаючи такі маркери, як «нація», «державна», «мораль», «свобода», «обов'язок», «відповідальність».

Значну традицію формування філософії гідності має українська філософська думка. Насамперед це творчість Григорія Сковороди, роздуми якого є втіленням філософії «турботи про людину», сенс якої полягає у глибинній відповідальності людини перед власним покликанням. Для Памфіла Юркевича саме серце є джерелом моральної свідомості. Володимир Шелухін у праці «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» розпочинає своє дослідження походження України зі слів, які резонують з поняттям гідності: «Полягти в боротьбі за волю Батьківщини чи за визволення і свободу свого народу вважається в усіх народів за найпочеснішу смерть. Вона каже про патріотизм і самопожертву за рідний край і нарід. <...> Патріот любить Батьківщину, свій нарід і рідну культуру – свободу, право, мову, побут й ін. блага своєї народності <...> Патріотизм вважають за одну з найвищих категорій моралі; він вимагає любові, активності, посвяти й самопожертви на благо рідної землі і народу» [8, с. 3]. Про прагнення тоталітарної системи позбавити українську націю гідності писав Юрій Шевельов у праці «Я – мене – мені... (і довкруг)», змальовуючи нищівний тиск на українську культуру не лише шляхом знецінення мови та національних традицій, але й фізичним знищенням творчих людей [7].

Філософсько-політична думка таких мислителів, як Дмитро Донцов, Михайло Драгоманов, Юрій Липа, Микола Міхновський, Микола Сціборський, істотно вплинула на формування ідеї національної гідності. Їхні праці не лише торкаються питань формування національної ідентичності, свободи, мови, культури, державності, але й втілюють наративи опору колоніальному поневоленню. Варто підкреслити, що патріотизм виступає як рефлексія екзистенційних переживань, що дає змогу говорити про національну філософію гідності як парадигму української філософії.

Метою статті є онтологічно-аксіологічне осмислення національно-патріотичного виховання в контексті парадигми філософії гідності, здатної інтегрувати такі екзистенціали людського буття, як пам'ять, свобода, відповідальність, обов'язок і самовизначення, у процес формування національної ідентичності сучасної людини.

Виклад основного матеріалу. Поняття «гідність» етимологічно пов'язано з *dignitas* («вартий», «значущий»), яке лягло в основу сучасного англomовного *dignity*. Як зазначає Р. Дебес, у сучасному філософському дискурсі поняття «гідність» визначається як «внутрішня цінність, притаманна кожній людині від народження» [10]. Поняття гідності не лише підкреслює сталу норму й цінність, але й має онтологічне значення, постає модусом буттєвості людини, який свідчить про її потужний аксіологічний та онтологічний потенціал. Так, у Кембриджському філософському словнику зазначено, що гідність варто розуміти, по-перше, як моральну цінність; по-друге, як статус. Згідно з цим, «(1) людська гідність (*human dignity*) – це внутрішня моральна цінність, базовий моральний статус або поєднання обох, який притаманний усім людям рівною мірою; (2) відчуття гідності (*sense of dignity*) – це усвідомлення власної гідності, що спонукає до її вираження і до уникнення приниження. Людина може не мати відчуття гідності, однак при цьому не втрачає самої людської гідності» [9, с. 234–235]. Підтвердження глибинного екзистенційного й онтологічного значення поняття «гідність» містять міжнародні документи, а саме: «Загальна декларація прав людини» [18], «Хартія основних прав Європейського Союзу» [11], «Універсальна декларація про біоетику та права людини» [17]. Так, Конституцією України закріплено: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3); «Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах» (ст. 21); «Кожен має право на повагу до його гідності» (ст. 28) [1].

У кантівському тлумаченні гідність кожної людини постає як рівна й безумовна, має вищий статус, ніж будь-яка ціна і не може бути витіснена ані задоволенням, ані суспільною користю чи іншими прагненнями людини. Жодна з цих цілей не виправдовує морального права порушувати чи зневажати людську гідність. Водночас поняття «гідність» є тим екзистенціалом, що максимально виявляє себе в ситуаціях граничного випробування – війни, втрати, страждання, поневолення тощо. У цьому сенсі філософія гідності є не стільки системою поглядів, скільки осердям духовної відповідальності, що можна осмислити і як внутрішню істину серця (Г. Сковорода).

Національно-патріотичне виховання варто розглядати як філософську практику формування міжсуб'єктивного простору, де головного значення набуває гідність людини. Сьогодні українська людина та українська нація перебувають у стані антропологічного болю. Ідеться про трагедію війни, яка вимагає переозначення свободи й боротьби за право *Бути*, тим самим актуалізуючи потребу у філософському осмисленні національно-патріотичного виховання не лише як відповіді на трагічні події сьогодення, але й як феномена суспільної свідомості, форми екзистенційного вкорінення, любові до своєї землі та відповідальності / обов'язку перед тими, хто віддав своє життя за можливість *Бути* Україні. «Ця війна не нова – це національно визвольні змагання, що тривають не перше століття, хай як

ворог не затирав цей факт у нашій колективній пам'яті» [3, с. 168]. Водночас йдеться про формування і виховання колективної відповідальності перед майбутніми поколіннями, що є втіленням етичного імперативу.

Як зазначалося, національно-патріотичне виховання набуває особливої ваги саме в ситуації глибоких потрясінь та екзистенційних криз, пов'язаних із самоствердженням та самозбереженням. П. Рікер у праці «Історія і правда» порушує питання залежності *Історії* від *Пам'яті* [15]. Так, у контексті наративної ідентичності пам'ять постає не лише актом збереження минулого, але й політичною і філософською категорією, що сприяє переозначенню колективного «ми». Такі екзистенціали, як «відповідальність», «цінність» та «самовизначеність», стверджують можливість усвідомленого й зваженого діалогу / полілогу *Історії*, *Пам'яті*, *Культури* та *Спільноти*, що визначає й окреслює модуси майбутнього. «Самість себе передбачає *іншість* настільки глибоко, що самість та інакшість не можуть бути розділені» [16, с. 3].

Один зі шляхів захисту та відновлення цілісності людини в умовах тотальної мінливості є відтворення й обґрунтування національних наративів, що здійснюється у контексті національно-патріотичного виховання. Останнє варто розглядати як стратегію формування осової структури ідентичності, навколо якої можливе самозгортання досвіду на підставі засвоєних національних цінностей та ідей. Як писав М. Міхновський: «Ми відродилися з ґрунту, наскрізь напоєного кров'ю наших предків, що лягли в боротьбі за волю України, ми всотали з молоком наших матерів стародавню любов нашої Нації до Вітчизни та її свободи і ненависть до насилля над нами» [5, с. 23]. Гідність, що переживається як відповідальність; пам'ять про героїчне минуле; опір розпорошенню ідентичності є тією філософською підставою, що створює нові можливості для формування якісно нового рівня соціальної / національної солідарності. Отже, національно-патріотичне виховання є одним з модусів філософії гідності, що формує фігуру людини як носія смислу в умовах екзистенційних викликів.

Відчуття належності не обмежується репродуктивним засвоєнням героїчного наративу, насамперед йдеться про його інтеріоризацію, включення у свідомість, про напругу переживання; про патріотизм як форму духовної участі. Саме тому філософське мислення починається з питань, які свідчать про внутрішній спротив, про відмову прийняти дійсність як самозрозумілу, адже людина прагне не втратити себе. Так національно-патріотичне виховання звертається до осмислення історичних зламів, які не лише завдавали болю, але й надихали на подальше існування / буття. Його глибинний смисл полягає у вихованні сили духу до волі та здатності до активної дії людини заради збереження своєї нації. У «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти» наголошується на тому, що «нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей і молоді. Вони вже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» [2].

Саме «любов до мудрості» підкреслює відкритий характер філософії, її прагнення до пізнання, що усуває абсолютизацію та монологічність істини, розуміння її як остаточної доктрини. Значення філософії гідності полягає в тому, що вона усуває небезпеку декларативного підходу до виховання національної свідомості. Відповідно до цього, національно-патріотичне виховання – це глибинна робота зі смислом, буттєвими підставами спільного існування, без якого патріотизм може набути квазіформи, перетворитися на риторіку.

У зв'язку з цим варто акцентувати не лише на збереженні національної гідності, історичної пам'яті й культурної спадкоємності як чинників консолідації нації, але й на освітньо-виховному потенціалі української філософії в наявній граничній ситуації, коли «потужність випущеного на волю зла майже безмежна, [коли] потрібен великий опір і мужність, щоб повернути це зло в його лігво, покарати його та притягнути до відповідальності. Інакше воно повторюватиметься знову й знову» [6, с. 202].

Висновки. Унікальний потенціал філософії і філософського знання уможливорює формулювання і визначення онтологічних питань, попри все зберігаючи цілісність у множині підходів та інтерпретацій. Саме завдяки цій здатності філософія залишається актуальною в контексті новітніх викликів, зокрема потреби осмислення національно-патріотичного виховання як частини філософського дискурсу щодо формування системи цінностей національної ідентичності та сенсу людського існування на загальноцивілізаційному рівні. Одним із засадничих питань постає потреба у вихованні людини, здатної бути не лише патріотом і свідомим громадянином своєї держави, але й чутливою до несправедливості, що чиниться щодо її Батьківщини. У зв'язку з цим ключовим завданням сучасного філософського дискурсу є формування особистості, здатної до відповідального осмислення історичної дійсності та активної участі у захисті національної автентичності. Філософська аргументація не лише чітко окреслює реальність і прагнення, фактичність і контрфактичність, але й формує унікальний вектор життєстверджувального поступу людини і нації у сучасному мультикультурному світі. Філософія гідності не нав'язує ідентичність, а сприяє її усвідомленому вибору, формуючи особистість людини, духовна сила якої полягає не лише у визнанні спільності історичної пам'яті та архетипів, але й в усвідомленій участі у творенні національного буття.

Список використаної літератури

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами і допов. станом на 1 січня 2024 року. *Верховна Рада України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
2. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України; затверджена Наказом МОН України від 6 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12>.
3. Байчук М. Моя війна: рятівні кола й дорогі уроки. *Діалоги про війну*. Харків: Vivat, 2024. С. 164–171.
4. Кант І. Критика практичного розуму / пер. з нім. І. Бурковський. Київ: Юніверс, 2004. 240 с.
5. Міхновський М. Самостійна Україна. *Український ідеалізм*. Основи ідеології / ред.-упорядник О. Однороженко. Київ: вид-во Марка Мельника, 2023. С. 11–24.
6. Розмова 21 квітня 2022 року (Ірина Старовойт та Гізер Моріс). *Діалоги про війну*. Харків: Vivat, 2024. С. 188–207.
7. Шевельов Ю. (Юрій Шерех). Спогади. Частина 1: В Україні. *Я – мене – мені... (і довкруги)* / передмова С. Вакуленка; примітки С. Вакуленка, К. Каруник, Ю. Полякова, В. Романовський; упорядкування С. Вакуленка, О. Савчук. Харків ; Нью-Йорк: видавець Олександр Савчук, 2017. 728 с.
8. Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. Прага, 1936. 248 с. URL: <https://archive.org/details/shelukhyn2>.
9. Audi R. (ed.) *The Cambridge Dictionary of Philosophy* (2nd ed.). Cambridge, UK: Cambridge University Press. 1999. 1001 p.

10. Debes R. Dignity. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* / E.N. Zalta (ed.). Stanford University, 2023. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/dignity>.
11. European Union. (2000, December 7). Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Communities, 364 p. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>.
12. Jaspers K. *Way to Wisdom: An Introduction to Philosophy*. New Haven: Yale University Press, 1951, 224 p.
13. Maritain J. *The Person and the Common Good* / transl. J.J. Fitzgerald. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 1994. 110 p.
14. Nussbaum M.C. *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*. 2nd revised edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 544 p.
15. Ricoeur P. *History and Truth* / transl. Ch.A. Kelbley; forew. D.M. Rasmussen. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1965. 333 p.
16. Ricoeur P. *Oneself as Another* / transl. K. Blamey. Chicago: University of Chicago Press, 1992. 374 p.
17. UNESCO. (2005, October 19). Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. Adopted by the General Conference of UNESCO at its 33rd session. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180>.
18. United Nations. (1948, December 10). Universal Declaration of Human Rights. Adopted by the General Assembly of the United Nations. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

EXISTENTIAL AND MEANING-MAKING DIMENSIONS OF NATIONAL- PATRIOTIC EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE PHILOSOPHY OF DIGNITY PARADIGM

Svitlana Korniienko

*H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
Faculty of Social and Humanitarian Sciences and Social Technologies,
Department of Philosophy named after Professor M. D. Kulitaieva,
Alchevskykh St., 29, 61002, Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3838-7805>*

The article presents a philosophical and ontological analysis of national patriotic education in the context of the existential tension caused by the Russian Federation's war of aggression against Ukraine. It is substantiated that dignity – and more specifically, national dignity – emerges as a fundamental value which, within philosophical discourse, is understood not only as a moral category, but also as an axiological and meaning-generating mode of human existence. The aim of the article is to provide an ontological and axiological reflection on national-patriotic education through the lens of the philosophy of dignity – a paradigm capable of integrating such existential dimensions of human being as memory, freedom, responsibility, duty, and self-determination into the process of national identity formation.

The philosophy of dignity, as a worldview framework of participation in shaping the future through responsible reflection on the past and present, opens new pathways toward forming a critically thinking, culturally rooted, and historically responsible individual. It is emphasized that unlocking the life-creative potential of national-patriotic education is impossible without the intellectual heritage of Ukrainian thinkers, whose ideas have served as a foundation for rethinking the historical destiny and developmental trajectory of the Ukrainian nation, and have played a significant role in shaping the national liberation narrative.

The article underlines that philosophical reflection on national-patriotic education should not be confined to sociocultural practices within particular institutions or communities, as it pertains to the broader

domain of constructing the life-world of the nation as a whole. National-patriotic education, interpreted as a representation of the philosophy of dignity, is a condition for preserving cultural and national subjectivity, which resists the devaluation of concepts and the substitution of meanings. It is concluded that national-patriotic education serves as a representation of the philosophy of dignity – a meaning-making practice in the conditions of war that embodies spiritual resistance to the aggressor state as a new empire of the 21st century.

Key words: dignity, philosophy of dignity, national-patriotic education, memory, responsibility, Ukrainian philosophical thought, national identity, war.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 23.12.2025